

### ОТ-КРИ-ЋЕ СВЕ-ТЛО-СТИ КОД МИ-ЛА-НА КА-ША-НИ-НА

#### Напредни конзервативизам

Својим из-у-зет-ним обра-зо-ва-њем и от-ме-но-шћу, ор-ган-ским спа-ја-њем врхунског срп-ског и врхунског европ-ског, са-мо-по-што-ва-њем и са-мо-по-у-зда-њем, сна-гом да без роп-та-ња из-др-жи те-шке не-прав-де и кле-ве-те, не гу-бе-ћи при том свој пут и не из-не-ве-ра-ва-ју-ћи сво-ју иде-ју – овај великан културе пред-ста-вља узор ка-кав нам је да-нас по-треб-ни-ји не-го икад

Пи-ше: Дра-ган Ћир-ја-нић

По-ја-ва ду-го оче-ки-ва-них *Са-бра-них де-ла* Ми-ла-на Ка-ша-ни-на пред-ста-вља кул-тур-ни до-га-ђај пр-ве вр-сте и за мно-го срећ-ни-ја вре-ме-на и дру-штва не-го што је на-ше.

Чо-век мно-гих та-ле-на-та, Ми-лан Ка-ша-нин је, као ско-ро сви нај-бо-љи Ср-би, пла-тио ви-со-ку це-ну за сво-ју до-след-ност. Ве-ли-ки исто-ри-чар умет-но-сти сред-ње-га ве-ка,

зна-лац са-вре-ме-ног сли-кар-ства, књи-жев-ник, есе-ји-ста, ди-рек-тор је-дин-стве-но за-ми-шље-ног Му-зе-ја кне-за Па-вла, уред-ник *Умет-нич-ког пре-гле-да*, ди-рек-тор Га-ле-ри-је фре-са-ка, по-сле Дру-гог свет-ског ра-та, до-жи-вео је ус-пон и стра-да-ње ко-је на ма-ло ко-ме не оста-вља-ју тра-га.

Крај Дру-гог ра-та до-че-ку-је као бес-кућ-ник са спа-ље-ним ру-ко-пи-си-ма, би-ва ис-те-ран из Му-зе-ја кне-за Па-вла, та-да На-род-ног му-зе-ја, у ко-ји је уло-жио чи-та-вог се-бе. Про-гла-шен кви-слин-гом и из-дај-ни-ком, скрај-нут са кул-тур-не сце-не, сто-ич-ки под-но-си уда-р-це и пи-ше де-ла без прем-ца, без ко-јих би на-ша кул-ту-ра си-гур-но би-ла си-ро-ма-шни-ја.

Ни-шта од огор-че-но-сти и ре-зиг-на-ци-је не-ће-те сре-сти у де-лу то-га по-сто-ја-ног чо-ве-ка, ко-ји као да је знао да и стра-да-ње чи-ни сре-ћу јер до-но-си спо-зна-ју. „Мо-жда је мој жи-вот био те-жак, али си-гур-но био је сре-ћан.” Оза-рен не-ком уну-тра-шњом све-тло-шћу, зра-чио је чвр-сти-ном чо-ве-ка убе-ђе-ног у ви-ши сми-сао жи-во-та. Био је по-све-ћен у тај-ну ле-по-те, све-стан да је не-по-бе-див онај ко-ји је по-се-ду-је.

## ЦЕ-НА ДО-СЛЕД-НО-СТИ

Ро-ђен 1895. у Ба-ра-њи, при-па-дао је они-ма ко-је у Евро-пи зо-ву „из-гу-бље-на ге-не-ра-ци-ја”, они-ма ко-је је бле-сак Пр-вог свет-ског ра-та трај-но обе-ле-жио (Ми-лош Цр-њан-ски, Раст-ко Пе-тро-вић, То-дор Ма-ној-ло-вић...). Са сту-ди-ја исто-ри-је умет-но-сти у Па-ри-зу вра-ћа се 1923. Го-ди-не 1927. по-ста-је ку-стос и управ-ник Му-зе-ја са-вре-ме-не умет-но-сти у Бе-о-гра-ду, а од 1936. ди-рек-тор Му-зе-ја кне-за Па-вла, све до 1945. Та-да оста-је без ста-на, ко-ји је у бор-би уни-штен са свим ру-ко-пи-си-ма, без по-сла, да би 1950. по-стао ди-рек-тор Га-ле-ри-је фре-са-ка у Бе-о-гра-ду.

Го-ди-на 1945. ја-сно де-ли ње-гов жи-вот на-дво-је. До та-да све што је пред-у-зи-мао по-ла-зи-ло му је за ру-ком, а од та-да је био у не-ми-ло-сти. Да та-ко ни-је би-ло, мо-жда не би ни на-ста-ла ње-го-ва нај-зна-чај-ни-ја де-ла о срп-ском сред-њем ве-ку. Ме-ђу-тим, тра-гич-ност из-у-зет-них љу-ди ме-ри се оним што су би-ли спо-соб-ни да ура-де, по соп-стве-ном по-тен-ци-ја-лу, а ни-су ура-ди-ли. Та-ле-нат и спо-соб-ност Ка-ша-ни-на до-шли су до пу-ног из-ра-за у су-сре-ту са про-све-ће-ним кне-зом Па-влом, је-дин-стве-ном су-сре-ту и у европ-ским раз-ме-ра-ма. Не-ку вр-сту срп-ске Нојеве бар-ке, у окви-ри-ма кул-ту-ре, оста-ри-ли су у кон-цеп-ци-ји Му-зе-ја кне-за Па-вла. То ни-је би-ла ме-ха-нич-ка ко-лек-ци-ја умет-нич-ких пред-ме-та, већ зби-р-ка стро-го ода-бра-них, илу-ми-ни-ра-них екс-по-на-та ви-со-ког ран-га, као што су пр-стен ца-ра Ду-ша-на, Ми-ро-сла-вље-во је-ван-ђе-ље, на-кит кра-љи-це Те-о-до-ре, а би-ли су пре-ци-зно рас-по-ре-ђе-ни по спра-то-ви-ма, хро-но-ло-шким ре-дом. За-ми-шље-но је да наш сред-њи век бу-де пред-ста-вљен по со-ба-ма где би на-ши зна-чај-ни ма-на-сти-ри има-ли сво-је по-крет-не по-став-ке. У при-зе-мљу је био наш бо-га-ти ста-ри век (вин-чан-ска кул-ту-ра, келт-ски и рим-ски пе-риод), да би гор-њи спрат био по-све-ћен са-вре-ме-ној умет-но-сти, не са-мо на-шег не-го и зна-чај-ног европ-ског сли-кар-ства. С жа-ром и пред-у-зи-мљи-во-шћу Ми-лан Ка-ша-нин је по европ-ским ме-тро-по-ла-ма ку-по-вао вред-не сли-ке (Ре-но-а-ра, Ко-роа, Де-ре-на, Ту-лу-за Ло-тре-ка, Ма-ти-са...). Ја-сно усме-ре-ње је би-ло да се не са-би-ра са-мо на-ци-о-нал-на, ло-кал-на умет-ност, већ да се до-сег-не ранг европ-ског му-зе-ја, где би се соп-стве-на де-ла ви-де-ла у ши-рој пер-спек-ти-ви и би-ла ме-ре-на нај-ви-шим кри-те-ри-ју-ми-ма.

Ор-га-ни-зо-вао је ре-пре-зен-та-тив-не из-ло-жбе мо-дер-ног фран-цу-ског сли-кар-ства, са-вре-ме-не дан-ске умет-но-сти и ве-ли-чан-стве-ну из-ло-жбу ита-ли-јан-ског пор-тре-та кроз ве-ко-ве, са ре-мек-де-ли-ма нај-ве-ћих умет-ни-ка још од рим-ског до-ба. То су би-ли да-ни ка-да су Ти-ци-јан, Ми-ке-лан-ђе-ло, Ђор-ђо-не, Ве-ро-кио, Ра-фаел, Бо-ти-че-ли, све до са-вре-ме-ни-ка Ђу-зе-пеа Гра-ци-о-зиа, ауто-ра Му-со-ли-ни-је-вог пор-тре-та, по-се-ти-ли Бе-о-град.

## ЗНА-ЛАЦ СРЕД-ЊО-ВЕ-КОВ-НИХ ТАЈ-НИ

Осни-вач је и уред-ник ча-со-пи-са *Умет-нич-ки пре-глед*, ко-ји ни до да-нас по

ква-ли-те-ту ни-је пре-ва-зи-ђен. Кроз бу-ру Дру-гог свет-ског ра-та са-чу-вао је це-ло-куп-ну зби-р-ку Му-зе-ја, да би 1945. го-ди-не гру-бо био раз-ре-шен ду-жно-сти, за-до-бив-ши стиг-му из-дај-ни-ка.

У ме-ђу-рат-ном пе-ри-о-ду ја-вља-ју се умет-ни-ци ко-ји осе-ћа-ју те-ско-бу ака-де-ми-зма, с јед-не стра-не, и не-за-до-вољ-ство ис-хо-ди-шти-ма мо-дер-не, с дру-ге. Ка-ша-нин је у Па-ри-зу био уче-ник чу-ве-ног ме-ди-је-ва-ли-сте Еми-ла Ма-ла и Ре-неа Шне-де-ра, струч-ња-ка за но-ви-ју исто-ри-ју. Чи-тао је Мон-те-ња, али оча-ра-ва-ли су га и Пол Мо-ран, Шарл Пе-ги, Хак-сли и Уна-му-но, Ре-ми-зов и Ше-стов, ко-га је и лич-но упо-знао. У Па-ри-зу је от-кри-вао Ру-си-ју у ег-зи-лу и за-у-век се за њу ве-зао оже-нив-ши се Ка-та-ри-ном, ћер-ком на-ших ‚бе-лих‘ Ру-са. Па-риз еми-гра-на-та и цен-тар сли-кар-ства, мно-го не-за-до-вољ-ства а ма-ло од-го-во-ра. Шарл Мо-рас и *Ак-си он фран-се*

тра-же дру-ге хо-ри-зон-те. Јед-на дру-га-чи-ја Евро-па ла-га-но са-зре-ва. Тра-ди-ци-ја Евро-пе до-би-ја но-ви из-раз. Но-ва све-тлост се ја-вља и не-ста-је у тра-гич-ној олу-ји Дру-гог ра-та, да би све зга-сло у мо-ру де-мо-кра-ти-је и ко-му-ни-зма. Ка-ша-нин не-у-мор-но упи-ја жи-вот Па-ри-за, а ко-ју го-ди-ну ка-сни-је и жи-вот мно-гих европ-ских ме-тро-по-ла, тра-же-ћи сли-ке за Му-зеј кне-за Па-вла и отва-ра-ју-ћи на-ше из-ло-жбе на стра-ни. Стра-на су му ле-ви-чар-ска убе-ђе-ња мо-дер-не.

Са чу-ве-ним ви-зан-то-ло-гом Га-бри-је-лом Ми-је-ом пу-ту-је Ср-би-јом, по на-шим ма-на-сти-ри-ма и дво-ро-ви-ма. Та-да му се ука-зу-ју обри-си ве-ли-ке те-ме о на-шој сред-њо-ве-ков-ној умет-но-сти, ко-јом ће се ба-ви-ти це-лог жи-во-та. Ни-ка-да у ли-те-ра-ту-ри о сред-њем ве-ку ни-је то до-ба та-ко за-си-ја-ло као ис-под пе-ра Ми-ла-на Ка-ша-ни-на. *Срп-ска књи-жев-ност у сред-њем ве-ку и Ка-ме-на от-кри-ћа* са-мо су де-ло-ви ни-ка-да до-вр-ше-не син-те-зе о на-шој сред-њо-ве-ков-ној умет-но-сти, од IX ве-ка па до про-па-сти, сре-ди-ном XV ве-ка. Наш сред-њи век на-шао је у Ка-ша-ни-ну сво-га ту-ма-ча. Ни-ко пре ње-га ни-је та-ко ви-део ви-со-ке иде-а-ле др-жа-ве и ве-ре у ра-су-тим раз-ва-ли-на-ма на-ше-га сред-њег ве-ка. Сме-ло је по-ве-зи-вао ар-хи-тек-ту-ру и књи-жев-ност, фре-ске и иде-о-ло-ги-ју, ле-по-ту је-зи-ка и рат за др-жа-ву. „Иако су до нас до-шли са-мо оста-ци оста-та-ка, још увек се ви-де две зна-чај-не осо-би-не тих фре-са-ка: хе-ле-ни-стич-ка тра-ди-ци-ја и ви-со-ки сли-кар-ски ква-ли-те-ти. У тим-па-ну за-пад-ног пор-та-ла ове цр-кве, ко-ју је по-ди-гао ве-ли-ки жу-пан Сте-фан Не-ма-ња у част сво-је по-бе-де над ви-зан-тиј-ском вој-ском, ци-нов-ска фи-гу-ра све-тог Ђор-ђа, ‚бр-зог по-моћ-ни-ка у бит-ка-ма‘, има сву до-сто-јан-стве-ност ан-тич-ких ко-ња-ни-ка, а за-ле-пр-ша-ни плашт на ње-му сву ле-по-ту кри-ла ан-тич-ких по-бе-да.”

### ВЕ-ЛИ-КИ ЉУ-ДИ И ВЕ-ЛИ-КО ВРЕ-МЕ

„... До-мен-ти-јан је пи-сао истих го-ди-на ко-јих је не-по-зна-ти сли-кар ра-дио фре-ске у Со-по-ћа-ни-ма. Нај-зна-чај-ни-ја де-ла књи-жев-но-сти и нај-ре-пре-зен-та-тив-ни-ја сли-кар-ска де-ла срп-ске сред-њо-ве-ков-не умет-но-сти на-ста-ла су у исто вре-ме и за исто дру-штво.” Ова де-ла би-ла су плод на-ше ви-со-ко раз-ви-је-не кул-ту-ре. Иако пре-те-жно ре-ли-ги-о-зна, умет-ност срп-ског сред-њег ве-ка је дво-р-ска, а ма-ње цр-кве-на. Она ни-је не-ка ауто-ном-на ду-хов-на област већ ор-ган-ски са-став-ни део др-жав-ног и цр-кве-ног жи-во-та. „У сред-њем ве-ку је те-шко на-ћи вла-дар-ску ку-ћу ко-ја је та-ко гло-ри-фи-ко-ва-на у књи-жев-но-сти и умет-но-сти као ку-ћа Не-ма-њи-ћа, ни ко-ја је то-ли-ко учи-ни-ла за књи-жев-ност и умет-ност као она.” Би-ли су део моћ-не ду-хов-не и ма-те-ри-јал-не ци-ви-ли-за-ци-је.

Оли-ча-ва-ју-ћи идеал сва-ке ве-ли-ке тра-ди-ци-о-нал-не кул-ту-ре, у Ср-би-ји сред-њег ве-ка вла-да-ла је „сим-фо-ни-ја” ду-хов-не и све-тов-не вла-сти, су-зби-ја-ју-ћи тен-ден-ци-је оси-па-ња и усит-ња-ва-ња. Сво-је-вр-сна „мо-нар-хиј-ска ре-ли-ги-ја” ис-ка-зи-ва-ла је је-дин-ство во-ље и ци-ља. Са-кра-ли-зу-ју-ћи сво-је кра-ље-ве, осни-ва-че и ро-до-на-чел-ни-ке, она је обез-бе-ђи-ва-ла са-мо-стал-ност и ле-ги-ти-ми-тет кроз до-дир са са-крал-ним. „Ре-ли-ги-о-зна ми-сти-ка је у на-ших жи-во-пи-са-ца до-би-ла на-ци-о-нал-не цр-те. По њи-ма, у Не-ма-ње је веч-на љу-бав пре-ма сво-јој де-ци, он се и на не-бу бри-не о њи-ма и о срп-ској зе-мљи. Не-ма-ња, Сте-фан и Са-ва, то су ,три све-тли-ла Бо-гом об-да-ре-на на чу-ва-ње на-ро-да сво-га’.”

Си-меон Не-ма-ња, све-ти Са-ва, Сте-фан Пр-во-вен-ча-ни, До-мен-ти-јан и Те-о-до-си-је, Да-ни-ло II, цар Ду-шан и сви Не-ма-њи-ћи, Ла-за-ре-ви-ћи, Бран-ко-ви-ћи, по-ја-вљу-ју се не ви-ше као мо-но-то-не фи-гу-ре из цр-кве-них спи-са, већ по-ста-ју за нас „од-јек по-зна-тог гла-са из ве-ли-ких да-љи-на”. „Од све на-ше про-шло-сти, ми нај-ма-ње зна-мо о вре-ме-ну кад смо је-ди-ни пут у исто-ри-ји ишли на-по-ре-до са ве-ли-ким на-ро-ди-ма у Евро-пи.” Ка-ша-нин је пр-ви по-ве-зао и ста-вио у европ-ски кон-текст до-ме-те на-шег фре-ско-сли-кар-ства. „Не-ма у свој ју-жној Ита-ли-ји са-вр-ше-ни-је скро-је-них пор-та-ла од сту-де-нич-ких и де-чан-ских, ни-ти ори-ги-нал-ни-је и леп-ше ол-тар-ске три-фо-ре од сту-де-нич-ке. Ни на За-па-ду ни на Ис-то-ку, си-стем де-ко-ра-тив-не пла-сти-ке на-ших цр-ка-ва мо-рав-ске шко-ле не-ма пре-се-да-на.” Мно-го пре ре-не-сан-се по-чи-ње ин-ди-ви-ду-а-ли-за-ци-ја у на-шем фре-ско-сли-кар-ству. „То да је Ср-би-ја не-ка-да

би-ла као То-ска-на да-нас нам је те-шко за-ми-сли-ти, али је та-ко би-ло.” Ка-ша-нин на умет-ност сред-њег ве-ка гле-да кроз лич-но-сти на-ру-чи-ла-ца и лич-но-сти умет-ни-ка. У све-му се огле-да-ла лич-ност. „Љу-ди ве-ли-ких љу-ба-ви и ве-ли-ких мр-жњи, они су во-ле-ли све-ча-но-сти, рас-ко-шна оде-ла, на-ки-те...”

Наш сред-њи век при-па-да ве-ли-кој тра-ди-ци-ји јер је из-не-дрио из-у-зет-не љу-де, ко-ји су се сво-јом су-пер-и-ор-но-шћу из-ди-гли из-над пу-ког људ-ског у чо-ве-ку, и ко-ји све-до-че о при-су-ству ви-ших си-ла на зе-мљи. На-ши све-ти кра-ље-ви су на-ша кон-крет-на ве-за са са-крал-ним, а Не-ма-ња је наш пон-ти-фекс (онај ко-ји спа-ја зе-мљу са не-бом).

### ЛЕК-ЦИ-ЈЕ О ВЕ-РИ И СА-МО-ПО-У-ЗДА-ЊУ

„Са сред-њо-ве-ков-ним књи-жев-ним де-ли-ма тре-ба се срo-ди-ти као што се срo-ди са дру-гом ме-ло-ди-јом, дру-гим гра-дом.”

Ка-да би де-спот Сте-фан ко-јим чу-дом до-шао ме-ђу нас, не би-смо га раз-у-ме-ли. Ка-ша-нин је у пра-ву ка-да ка-же да смо од-се-че-ни је-зич-ком ба-ри-је-ром од соп-стве-не про-шло-сти, као ни-је-дан дру-ги на-род у Евро-пи ко-ји се не од-ри-че свог ста-рог је-зи-ка. „Срп-ско-сло-вен-ски је-зик ни-је био са-мо књи-жев-ни је-зик не-го и са-крал-ни. Уво-ди чи-та-о-це у је-дан дру-ги свет, ко-ји ни-је про-фан свет већ та-јан-стве-но-шћу, му-зи-кал-но-шћу и ле-по-том зву-ка за-о-де-ну-ти свет уз-ви-ше-но-га.”

От-кри-ва-ње и ту-ма-че-ње сред-њег ве-ка са Ка-ша-ни-ном има не-чег та-ко уз-бу-дљи-вог, та-ко ра-до-сног. То су уисти-ну гла-со-ви дав-но за-бо-ра-вље-них пре-да-ка. Пу-ту-ју-ћи кроз вре-ме по-сле чи-та-ња ових от-кри-ћа ви ни-сте ви-ше исти чо-век. Осе-ћа-те се као на-след-ник ве-ли-ког бла-га ко-ји је упра-во то са-знао. Још и

сад чујем шкри-па-ње пе-ра, и шум манти-је, зве-кет узен-ги-ја и зов буб-ње-ва и ро-го-ва у да-љи-ни... То су на-ши „бр-зи по-моћ-ни-ци” за бор-бе ко-је до-ла-зе. Ве-ли-ке лек-ци-је о ве-ри и са-мо-по-у-зда-њу ско-ро су у сва-ком по-гла-вљу. Ни-шта ма-ње те-жак и ком-пли-ко-ван жи-вот на-ши пре-ци ни-су има-ли не-го ми да-нас, али не-у-по-ре-ди-во ја-сни-је су ми-сли-ли и де-ла-ли и у нај-те-жим окол-но-сти-ма. Го-во-ре-ћи о ма-на-сти-ру Ре-са-ви, де-спо-та Сте-фа-на, по-сле ко-сов-ског по-ра-за, он лу-цид-но за-па-жа: „Ре-са-ва је ство-ре-на у ви-те-шком рас-по-ло-же-њу и у зна-ку са-мо-по-у-зда-ња. По гран-ди-о-зно-сти сво-је ар-хи-тек-ту-ре и сво-јих фре-са-ка она да-је ути-сак спо-ме-ни-ка из вре-ме-на не про-па-да-ња јед-не зе-мље не-го ње-ног успо-на.” Са-мо да је на-пи-сао ова сво-ја два де-ла о сред-њем ве-ку био би ве-ли-ки исто-ри-чар умет-но-сти, а он је још мно-го ви-ше. Све озбиљ-но у жи-во-ту по-чи-ва у кул-ту-ри.

Симп-то-ме је-се-ни на-шег сред-њег ве-ка суп-тил-но уоча-ва у ху-ма-ни-зо-ва-њу и ве-ћем при-су-ству про-фа-них еле-ме-на-та у фре-ско-сли-кар-ству (Ре-са-ва), а у књи-жев-но-сти Кон-стан-тин Фи-ло-зоф не опи-су-је жи-вот све-ти-те-ља већ жи-вот рат-ни-ка и про-све-ће-ног кне-за – де-спо-та Сте-фа-на Ла-за-ре-ви-ћа...

Ти симп-то-ми ху-ма-ни-зо-ва-ња у за-пад-ној Евро-пи су већ до-ве-ли до по-ја-ве ре-не-сан-се. У крај-њем ис-хо-ду, про-це-си се-ку-ла-ри-за-ци-је во-де до мо-дер-ног до-ба, где су си-ле ра-за-ра-ња тра-ди-ци-је одав-но пре-шле из сфе-ра не-ви-дљи-вог у ви-дљи-во.

## ПО-ГРД-НЕ ГРИ-МА-СЕ ПЛЕ-БЕ-ЈА-ЦА

Ари-сто-кра-та у све-му, Ка-ша-нин упо-зо-ра-ва да и на-ша на-род-на епи-ка пружа по-јед-но-ста-вље-ну и ис-кри-вље-ну сли-ку сред-њег ве-ка, као уста-лом и ве-ћи-на на-ших исто-ри-ча-ра. По-сле па-да др-жа-ве у XV ве-ку, у Ср-би-ји ни-ка-да ви-ше ни-је за-вла-да-ло ари-сто-крат-ско на-че-ло, из-у-зев код по-је-ди-на-ца. Све-про-жи-ма-ју-ћи дух про-све-ти-тељ-ства и на-род-ња-штва овла-дао је по-сте-пе-но кул-ту-ром.

У књи-зи *Суд-би-не и љу-ди* Ка-ша-нин го-во-ри за-но-сом и хлад-ном стра-шћу о два-на-е-сто-ри-ци на-ших пи-са-ца. Ви-ди оно што ни-ко пре ње-га ни-је ви-део и ме-ри их ме-ром свет-ске књи-жев-но-сти. Бран-ка Ра-ди-че-ви-ћа ви-ди као је-дин-стве-ног ли-ри-ча-ра „као што је ју-тар-њи освит не-за-мен-љив у ле-по-ти да-на”, ко-га је Вук Ка-ра-џић уву-као у па-тос па-три-от-ске епи-ке ни-жег ран-га. Ово је књи-га но-вих афир-ма-ци-ја, дис-тан-ци и не-при-ста-ја-ња. Ја-ков Иг-ња-то-вић је наш нај-ве-ћи ро-ман-си-јер: „Као хо-ро-ви у да-љи-ни, чи-ји гла-со-ви исто то-ли-ко ли-че на сан ко-ли-ко на ствар-ност, ро-ма-ни Ја-ше Иг-ња-то-ви-ћа су пре-ста-ли би-ти при-по-вет-ке и по-ста-ли ле-ген-де.” Или о Ла-зи Ла-за-ре-ви-ћу: „Те-жи-на ње-го-вих при-по-ве-да-ка ни-је у то-ме што би би-ле мно-го-број-не, не-го што су не-за-мен-љи-ве, као год што њи-хо-ва вред-ност ни-је у ду-би-ни не-го у ви-си-на-ма. У уса-мље-нич-ким мо-мен-ти-ма на-ших ми-сли, у тре-ну-ци-ма на-ших оча-ја-ња, њих је до-ста да нас, од пр-вих ре-чи у ди-ја-ло-гу с њи-ма, ис-пу-ни све-тлост као што је у мра-ку до-вољ-но пар-че лу-ча да за-ме-ни сун-це.”

Ка-ша-нин од-ба-цу-је све што со-ци-о-ло-ги-зи-ра, по-на-род-ња-ва и про-па-ги-ра. Та-ко, не на-ла-зи ре-чи хва-ле за Скер-ли-ћа ко-ји је по-ли-тич-ки ак-ти-ви-ста у књи-жев-но-сти и де-ма-гог про-гре-са, ни-ти за ускоч-ки стил Си-ме Ма-та-ву-ља „без стал-ног ста-ни-шта и ку-ћи-шта би-ћа”. Ду-чић му је идеал ду-хов-ног чо-ве-ка.

Као што су код нас мно-ге ре-чи и пој-мо-ви окле-ве-та-ни, та-ко су и на Ка-ша-ни-на, по-сле 1945, гле-да-ли као на кон-зер-ва-тив-ца, са пе-жо-ра-тив-ном гри-ма-сом пле-бе-ја-ца. То уста-лом ва-жи и да-нас. Рет-ко ко од на-ших са-вре-ме-ни-ка ова-пло-ћу-је у се-би по-јам кон-зер-ва-тив-ног у нај-бо-љем сми-слу те ре-чи, као што је то чи-нио Ми-лан Ка-ша-нин. Кон-зер-ва-тив-но у се-би под-ра-зу-ме-ва ор-ган-ски раз-вој, где бу-дућ-ност не уни-шта-ва про-шлост. Ко је ако не он у се-би спа-јао тра-ди-ци-о-нал-но и са-вре-ме-но? Ко је бо-ље раз-у-мео мо-дер-на кре-та-ња у са-вре-ме-ном сли-кар-ству? Ко је бо-ље схва-тао да сва-ко вре-ме има свој умет-нич-ки из-раз? Али Ка-ша-нин је ари-сто-кра-та у жи-во-ту и у умет-но-сти. Као чу-вар тај-не и ле-по-те, ве-сник је и јед-ног кул-тур-ног ста-ва чи-је нај-ја-че упо-ри-ште ле-жи у про-ве-ре-ној тра-ди-ци-ји на-шег ви-со-ког сред-њег ве-ка. Ко-је су скри-ве-не по-ру-ке Ка-ша-ни-но-вог ту-ма-че-ња сред-њег ве-ка? Он нас под-се-ћа на иде-ју це-ло-ви-то-сти бо-жан-ског и ово-зе-маљ-ског у свим сфе-ра-ма жи-во-та и ука-зу-је на ва-жност кон-цеп-та на-ци-о-нал-не ре-ли-ги-је. Ње-го-во де-ло је и ин-спи-ра-ци-ја за пре-вред-но-ва-ње мно-гих вред-но-сти у на-шој но-ви-јој кул-тур-ној исто-ри-ји. Наш сред-њи век је и ин-спи-ра-ци-ја за по-све-ће-ну од-луч-ност и др-жав-нич-ку вр-ли-ну и ве-ру ко-ја се про-ду-жа-ва у де-ла. Ве-ли-ки љу-ди чи-не ве-ли-ко вре-ме.

Један но-ви-ста-ри по-крет, јед-на кон-зер-ва-тив-на ре-во-лу-ци-ја је по-треб-на не са-мо на-ма већ и Евро-пи, јед-на „ре-во-лу-ци-ја” чи-ји је Ка-ша-нин мо-жда ве-сник. У кул-ту-ри ле-жи ствар-ни по-че-так пре-по-ро-да.

Те-ме-љи уда-ре-ни у до-ба Не-ма-њи-ћа до-вољ-но су чвр-сти за сва-ку срп-ску др-жа-ву у бу-дућ-но-сти. <

(Август 2005)